

La cartografia municipal de Cardona entre 1852 i 1905¹

Meritzell Gisbert Traveria

Universitat de Barcelona
meritzell.gisbert@ub.edu

Resum

Cardona, com moltes altres ciutats de la península Ibèrica, va començar a recuperar-se demogràficament a partir del segle XVIII. Com a conseqüència d'aquest fet, les ciutats van créixer de manera desordenada i, per aquest motiu, a principis del segle XIX es van dictar un seguit de reials ordres per alinear els carrers i places de les ciutats. Sota aquestes circumstàncies, Cardona va traçar el plànol geomètric de la vila el 1852, els plànols d'alineacions de carrers el 1864-1865 i 1890, i un altre plànol geomètric el 1905.

Paraules clau: plànol geomètric, plànol d'alineacions, Cardona, cartografia històrica.

Resumen: *El plano geométrico de Cardona y las posteriores alineaciones: 1852-1905*

Cardona, como muchas otras ciudades de la Península Ibérica, empezó a recuperarse demográficamente a partir del siglo XVIII. Como consecuencia de este hecho, las ciudades crecieron de manera desordenada y, por este motivo, a principios del siglo XIX se dictaron un conjunto de reales órdenes para alinear las calles y plazas de las ciudades. Bajo estas circunstancias, Cardona trazó el plan geométrico de la villa en 1852, los planos de alineaciones de calles en 1864-1865 y 1890, y otro plano geométrico en 1905.

Palabras clave: plano geométrico, plano de alineaciones, Cardona, cartografía histórica.

1. Aquest treball s'ha dut a terme en el marc del projecte de recerca CS02011-2927-C02-01, finançat per la Direcció General de Investigació y Gestión del Plan Nacional de I+D+I.

Abstract: *Cardona's geometric plan and the subsequent alignments: 1852-1905*

Cardona, as many other cities of the Iberian Peninsula, began to recover demographically after the 18th century. As a consequence of this fact, cities grew in an unorganized manner and for this reason; a number of royal orders to align the streets and squares in the cities were dictated at the beginning of the 19th century. Under these circumstances, Cardona drew a geometric plan of the town in 1852, street alignment plans in 1864-1865 and 1890, and another geometric plan in 1905.

Keywords: geometric plan, alignment plan, Cardona, historical cartography.

* * *

Introducció

Cardona, vila situada a la riba dreta del riu Cardener a la comarca del Bages, va experimentar un important augment poblacional entre 1787 i 1858, passant de 2.512 a 4.660 habitants. Aquest creixement, es va donar com a conseqüència de la finalització de la Guerra del Francès i de l'augment de les activitats econòmiques.

La població de Cardona vivia essencialment del camp, tot i que a finals del segle XVIII, també va començar a viure de la vinya i del bosc. A més, en aquests anys, la vila va agafar embranzida en l'activitat manufacturera iniciada amb la indústria tèxtil i amb l'obertura del molí paperer d'en Calvet. Aquest fets, juntament amb els que se succeeixen en el segle XIX: la transformació del tèxtil,² el gran moment d'esplendor de la vinya i els inicis de l'explotació del salí, expliquen la necessitat de mà d'obra per cobrir aquestes activitats i, per tant, el creixement poblacional registrat en aquest període. En aquesta època, Cardona formava part del partit judicial de Berga i, per fer-nos una idea de la importància que van agafar les activitats econòmiques esmentades, només cal analitzar algunes dades comparatives (Moreno, 2011). Per exemple, en el 1858 tenia un total de 6,19 km² de terres dedicades a la vinya, cosa que representava el 72% del total de vinya de tot el partit. Malgrat això, s'ha de tenir en compte que no arribava, òbviament, a les xifres –al voltant de 20 km²– d'alguns pobles dels partits judicials de Manresa i Vilafranca del Penedès. Pel que fa a la manufactura, també en el 1858, tenia un total de deu fàbriques, mentre que la resta de pobles del partit de Berga en tenien una mitjana de dues o tres. Amb aquestes dades, es confirmen els motius del seu creixement poblacional, situant-se el 1858 com el segon poble amb més habitants del seu partit judicial, només supe-

2. Dels petits tallers de filatura es passa a les grans empreses, donant lloc, a la segona meitat del XIX, a empreses tèxtils com l'Aranyó, la Plantada, el Paperer, la Costa.

rat pel cap de partit, Berga (5.590 habitants). Tot i això Cardona no va créixer extramurs, ni van créixer excessivament el nombre d'edificacions dedicades a l'habitatge. Per tant, per poder assimilar l'increment de població el que va succeir va ser que hi hagué una divisió vertical o horitzontal de les cases existents a la vila.³ Malgrat no tenir dades del període de 1787 a 1858, s'ha pogut saber que en el de 1860 a 1920 es va passar de tenir el 58% de cases amb dues plantes a només el 17%, mentre que les de tres plantes van créixer del 22% el 75% (Galera, 2008, p. 40-41). Cal remarcar que en el tercer quart del segle XIX, aquest creixement de població es va aturar, i en l'últim quart, amb la crisi del tèxtil i la fil·loxera, se'n va iniciar el declivi.

L'objectiu d'aquest treball és estudiar la cartografia urbana de Cardona produïda entre 1852 i 1905, la qual pot donar una visió sobre les conseqüències a la vila del creixement de població comentat. Per a això, el treball s'ha dividit en cinc apartats. El primer està dedicat a la presentació del *Bando de buen gobierno y policía urbana por los habitantes de la villa de Cardona...* Al segon s'estudien els possibles motius del plànol geomètric de Cardona de 1852. Al tercer es presenten els plànols d'alineacions realitzats per Narcís Josep Maria Bladó en els anys 1864-1865. Al quart s'expliquen les alineacions de 1890 que va elaborar el mestre d'obres Marià Riu. Els resultats d'aquest últim projecte es poden observar en el plànol de 1905 presentat en el cinquè apartat. Finalment es tanca el treball amb unes conclusions i una bibliografia.

Bando de buen gobierno y policía urbana por los habitantes de la villa de Cardona...

Com ja s'ha esmentat a la introducció, amb l'augment de població de la vila Cardona entre els segles XVIII i XIX, es va donar lloc a un fenomen de subdivisió interior de la vila, així com a l'aixecament de noves plantes sobre edificacions existents. La construcció de tots aquests nous edificis es feia sense el seguiment de cap projecte urbanístic, la qual cosa provocava que la vila creixés de manera desordenada donant lloc a carrers estrets i tortuosos. Una de les primeres mesures adoptades per regular el creixement de les ciutats i evitar l'empitjorament de l'estat dels carrers i places existents va ser la creació, a principis del segle XIX, de Comissions o Juntes de Policia Urbana (Anguita, 1997, p. 243-248). L'objectiu principal d'aquests organismes era atendre el bon règim i govern de la ciutat, però sense competències per modificar la morfologia urbana. Així, la Junta de Policia Urbana de Cardona va aprovar, el 1852, l'anomenat *Bando de buen gobierno y policía urbana por los*

3. A la vila de Cardona hi havia entre 1770-1780 un total de 405 edificis; el 1850, 471, i el 1868, 424.

habitantes de la villa de Cardona..., en el qual s'especificaven un total de 71 normes de neteja, danys, moral pública i d'altres que havien de seguir els habitants de la vila. Unes normes entre les quals es troben els articles d'aquest bàndol reproduïts a continuació, dedicats a qüestions relatives als edificis, a l'ornament i a obres:

«Art.46. Queda prohibida la construcción, innovación y reparación de toda clase de edificios sin haber obtenido el competente permiso del Ayuntamiento que solicitarán los dueños o encargados con memorial y modelo de la fachada espresando en el primero la clase de obra sucintamente. Obtenido el permiso deberán concretarse a lo concedido, bajo multa de 80 a 300 reales y demolición [...].

Art. 47. Luego de concluida la obra darán aviso al Magnífico Ayuntamiento para que la haga inspeccionar y cercionarse de si se han traspasado los límites marcados en el memorial, o los del plano cuando le haya para modificación y mejora de calles o plazas de esta villa [...].

Art.49. Los edificios no podrán contar más de cuatro pisos con el entresuelo, siendo a lo más el total de elevación novena palmos, procurando que las aberturas estén según las reglas del arte y pintando o blanqueando el frontis cuando se haga nuevo, se revoque o modifique [...]» (Ajuntament de Cardona, 1852).

Figura 1. El *Plànol de Cardona* de 1852

Font: Arxiu Històric de Cardona

El plànol geomètric de Cardona de 1852

La falta de competències de les citades Junes en la millora de les característiques dels vials es va intentar resoldre amb una Reial ordre de 25 de juliol de 1846, en la qual s'establí "que los Ayuntamientos de los pueblos de crecido vecindario a juicios de V.S. hagan levantar el *plan geométrico* de la población, sus arrabales y paseos trazándolos según su estado actual en escala de 1:1.250 que en el mismo plano se marquen las líneas convencionales, las alteraciones que hayan de hacerse para la alineación futura de cada calle, plaza, etc.". Arran d'aquesta ordre es van començar a traçar els plànols geomètrics i d'alineacions de municipis com Igualada, Manresa, el Masnou o Vic (Nadal, 2011, p. 9-11).

Pel que fa referència a Cardona, es desconeix si es va aixecar un plànol geomètric com el que ordenava la Reial ordre de 1846, tot i que n'existeix un de 1852 (fig. 1). Aquest, però, no va ser conseqüència de la citada ordre, ja que no hi és representada cap mena d'alineació. A més, l'escala d'aquest plànol és, aproximadament, 1:4.400 i, per tant, no correspon a l'escala exigida en la citada Reial ordre (1:1.250). Un altre fet que indica que no va ser conseqüència d'aquesta ordre és que existeix un plànol del castell de Cardona amb les mateixes característiques cartogràfiques, tot i que a una escala molt més detallada, d'aproximadament 1:620 (fig. 2). En aquest sentit, cal destacar que tot i que aquests dos plànols no estan signats, és molt possible que el seu autor fos el mestre d'obres de Cardona Ramon Marbà, qui exercia aquest càrrec des del 26 de març 1848, tal com ho palesa el següent document:

«Habiendo hecho presente ser indispensable el nombramiento de un maestro de obras para la dirección de las común i demás en ellas el Ayuntamiento se ha acordado nombrar tal maestro de obras a D. Ramón Marvà que lo es por el cuerpo de Ygenieros de las de fortificación de esta plaza por ser en esta villa la persona más autorizada por no haber en ella ningún arquitecto».⁴

D'altra banda cal dir que en les actes municipals no es fa cap referència a l'elaboració d'aquest plànol i, per tant, no es pot conèixer quin era el seu principal objectiu. Ara bé, el fet de que el 1852 s'edités el *Bando de buen gobierno y policía urbana por los habitantes de la villa de Cardona...*, podria ser un dels motius pels quals es va traçar aquest plànol geomètric.

Per finalitzar aquest segon apartat, és interessant saber que no es conserva l'original de cap d'aquests dos plànols esmentats, almenys a l'Arxiu Històric de Cardona. Els que es mostren a continuació són unes fotografies del plànol que es varen trobar en el fons Mas i Margineda, que la família Gener va cedir a l'arxiu a finals de 1986.

4. Actes de l'Ajuntament, sessió del 26 de març de 1848.

Figura 2. Plànol del castell de Cardona, 1852

Font: Arxiu Històric de Cardona

Els plànols d'alineacions de Cardona de Narcís J. M. Bladó de 1864-1865

Com ja s'ha explicat, Cardona no disposava d'un plànol general d'alineacions a escala 1:1.250 com demanava la Reial ordre de 1846; per tant, els projectes d'alineacions que presenta són parcials, i són conseqüència de la Reial ordre del 16 de juny de 1854, i més concretament de la instrucció de 19 de desembre de 1859. Aquesta última es va dictar per explicar més detalladament la Reial ordre de 1854, especificant així, com s'havien de traçar els plànols parcials d'alineacions: línies negres per als límits exteriors de finques (edificades o no), escala 1:300, que hi hagi un perfil longitudinal i un transversal, que es dibuixin en paper tela, que hi hagi una memòria justificativa, etc. (Anguita, 1997, p. 286-288).

Entre el període de la Reial ordre de 1854 i la instrucció de 1859, s'ha trobat que a Cardona ja s'havien realitzat alguns treballs de reordenació de la Plaça de la Fira per l'arquitecte barceloní Francesc Vila. El primer d'aquests treballs va ser aprovat per la Junta General l'1 de juny de 1856: "Proponiendo la aprobación del proyecto remitido por el arquitecto Don Francisco Vila para la rectificación de la plaza de Cardona llamada de la Fira y trazado a instrucción

del Ayuntamiento de dicha población”.⁵ És important donar a conèixer que els plànols d'aquest projecte es troben a l'Arxiu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.⁶

Els primers plànols d'alineacions parcials de Cardona, seguint les normes de la instrucció de 1859, es van traçar entre 1864 i 1865. Com que Cardona no disposava de cap arquitecte, tal i com s'indica a la memòria de les alineacions, l'Ajuntament de Cardona va encarregar el traçat d'aquestes alineacions a l'arquitecte del districte de Vic Narcís Josep Maria Bladó.⁷ Aquesta era una possibilitat establerta al Reial decret d'1 de desembre de 1858 (Bassols, 1973, p. 148-149), concretament en els articles quart i setè, relatiu a la creació d'arquitectes provincials i de districte. En el quart es definia que “corresponde a los arquitectos de provincia y en su caso a los de distrito: primero, hacer los planos, proyectos, presupuestos y pliegos de condiciones de las obras del Estado, provinciales y municipales, levantar y rectificar los planos de las poblaciones [...]”, mentre que en el setè: “las autoridades y corporaciones que necesiten del auxilio oficial de los arquitectos de provincia o de distrito deberán solicitarlo a los gobernadores”.⁸ Queden clars, doncs, els motius per els quals l'Ajuntament de Cardona va encarregar el projecte a l'arquitecte del districte de Vic.

Narcís J. M. Bladó havia obtingut el títol d'arquitecte per la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando el 1846 (Montaner, 1990, p. 803). Entre 1845 i 1865 va realitzar diverses obres i projectes d'arquitectura a la ciutat de Barcelona, però, a més, va ser membre de la Comissió Especial d'Avaluació i Repartiment de la Contribució Territorial de Barcelona, i el 17 d'octubre de 1849 va ser nomenat per Enrique A. Berro (cap provincial d'Estadística de Barcelona) per formar part de la secció segona de l'esmentada comissió. Alguns dels seus treballs són: Projecte de rectificació del riu Llobregat des del pont de Molins de Rei a Sant Boi de Llobregat, còpia del plànol parcel·lari del Masnou (1850) i de Vilassar de Mar (1850), projecte de façana per a la capella de les Monges de la ciutat de Vic (1861), i d'un panteó al cementiri de Barcelona (1854), entre molts d'altres (Nadal, Urtega i Muro, 2006, p. 242). El 1864 era arquitecte del districte de Vic, tot treballant sota les ordres de l'arquitecte provincial que era Francesc Daniel Molina (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 697, exp. núm. 6).

En un primer recorregut per la vila de Cardona, Narcís J. M. Bladó fa la següent referència:

“La necesidad que experimentan diariamente las poblaciones atendido su estado de creciente desarrollo, de planos generales de la rectificación o a lo menos parciales de aquellas calles donde se reconstruyen edificios, para evitar las cuestiones que se suscitan con frecuencia contra las municipalidades; obligó al Ayuntamiento de Cardona a pedir

5. Actes de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi (Barcelona). 1856-1871

6. Arxiu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Expedient 1856/1860 (209.81)

7. Narcís Josep Maria Bladó va ser l'arquitecte del districte de Vic de 1863 a 1866.

8. *Gaceta de Madrid*, 4 de desembre de 1858, núm. 338.

al Excelentísimo Sr. Gobernador de esta provincia a que se procediera por algunos de los arquitectos de la provincia a la formación de planos de varias calles y plazas”.⁹

Cal destacar, però, que des de 1863 l’Ajuntament de Cardona ja considerava que “Era indispensable que el municipio acordara la designación de las calles, plazas y demás puntos internos e inmediatos a la población por donde deban pasar los carruajes al atravesar la carretera y caminos vecinales la expresada villa, marcando al efecto la anchura de dicha vía y de las demás calles para someterla a la aprobación superior”.¹⁰

Per dur a terme el seu pla d’alineacions, Narcís Josep Maria Bladó va estudiar les circumstàncies de viabilitat interior i exterior de la vila, i va traçar el projecte d’alineació més urgent, el del Carrer de Fonteta, el 24 de maig de 1864 (fig. 3, 4, 5 i 6).

Carrer Fonteta

Aquesta rectificació, presentada en el quadern núm. 1 conservat a l’Arxiu Històric de Cardona, anava des del Portal de Madoz, situat a l’est de la vila, on arribava la nova carretera de Manresa,¹¹ passava per la plaça de les Cols i es perllongava fins a les places de la Constitució i de la Fira. El fet d’escollir aquesta zona com la més urgent, va ser perquè era l’única per on passaven molts carruatges, tenia un pendent que podia arribar a ser del 17%, i el seu traçat era tan irregular que en dificultava la circulació. Per això es va proposar que el vial en qüestió tingués dues alineacions, un ample de via de 6 metres en comptes de 3,30 com tenia, i una rebaixa del pendent del 17% al 10% amb tres rasants. Tot i que aquesta última proposta no era suficient, es va considerar un pendent acceptable en tractar-se d’un tram de carrer de només 47,48 metres. A més, si s’hagués proposat reduir el pendent més del 10%, les expropiacions que l’Ajuntament hauria hagut de formalitzar haurien estat més nombroses i de major importància econòmica. Finalment, l’última de les modificacions que es va projectar en aquest tram va ser la millora del desnivell entre la unió de les places de la Constitució i de la Fira, la qual s’arreglaria fent uns magatzems emplaçats sota el terraplè de la plaça de la Fira. Com ja s’ha esmentat anteriorment, totes aquestes millores proposades comportaven reformes en alguns edificis privats, i la desaparició d’elements urbans com els arcs de la plaça de les Cols.

Per fer el projecte d’aquesta alineació Bladó va traçar diferents plànols, que anaven acompanyats per una memòria en la qual s’expliquen totes les modificacions que calia dur a terme. Els plànols resultants van ser cinc: el primer, de caire general, a escala 1:300, cobria l’àrea compresa entre el Portal de Madoz i la plaça

9. *Proyecto de rectificación de varias calles y plazas de la villa de Cardona. Firmado por el arquitecto del distrito Don Narciso José María Bladó (24 de maig de 1864).*

10. Actes de l’Ajuntament, sessió del 30 de juliol de 1863.

11. La carretera de Manresa va donar lloc a la construcció del Portal de Madoz, ambdós inaugurats l’1 de gener de 1855.

de la Constitució; el segon amb els perfils longitudinals a escala 1:500 per a les horitzontals i 1:50 per a les verticals; el tercer amb els perfils transversals a escala 1:200; el quart amb els perfils naturals de la vorera dels números parells del carrer Fonteta i la plaça de les Cols a escala 1:150; i finalment, el cinquè amb les mateixes característiques però dedicat als números imparells del carrer i plaça citats.

A banda d'aquest projecte, Bladó va presentar, el 12 de desembre de 1865, unes noves rectificacions. En aquest cas els carrers i places la morfologia de les quals calia rectificar eren: el carrer i la plaça del Mercat, els carrers de Sant Miquel i Major, el carrer de Cambres i les places de la Vall i de la Col·legiata. Les rectificacions proposades estan representades en tres plànols: el general (1:300), el perfil transversal (1:200), el perfil longitudinal amb les verticals (1:50) i les horitzontals (1:500). Abans d'entrar en el cas particular de cada projecte d'alineació, cal destacar que l'arquitecte de districte va escollir aquests carrers per dos motius: perquè els orientats de nord a sud tenien un pendent molt més considerable i perquè els altres no tenien cap transcendència per al trànsit interior de la vila.

El carrer i plaça del Mercat

Aquesta zona era interessant alinear-la perquè era molt transitada en tenir lloc, cada dia, el mercat a la plaça. L'Ajuntament de Cardona havia empedrat el carrer i la plaça del Mercat per millorar-ne la circulació, tot eliminat les escales de sota l'arc de la casa del Rector. Malgrat això, aquesta àrea tenia el problema de posseir un traçat força irregular amb amplades variables que anaven dels 2,90 als 4,25 metres. Per tant, per aconseguir l'objectiu que el carrer arribés a ser més transitable, Bladó va proposar un ample de 6 metres en tot el carrer, dues alineacions i rasants per a millorar-ne el pendent. A la plaça, el que volia aconseguir era que el costat més llarg seguís l'alineació dels números parells del carrer que porta el mateix nom, i el costat oposat només tingués una línia. L'últim aspecte que es volia millorar era la comunicació i ventilació entre el carrer Major i l'esmentada plaça, per això calia eliminar els arcs d'entrada al carrer, la qual cosa hagués comportat expropiacions de les finques que s'assentaven damunt d'aquests arcs.

Els carrers de Sant Miquel i Major

A diferència del projecte anterior, aquest era prescindible per no ser un carrer amb molta circulació. Tot i així, es va considerar interessant procedir a la rectificació del carrer de Sant Miquel i Major a fi que pogués comunicar, de manera directa, el portal del Portalet amb la plaça del Mercat. El projecte de Bladó per a aquests dos carrers consistia en el fet que el carrer de Sant Miquel tingués 6 alineacions, 5 rasants i passés de tenir 3,60 metres d'amplada a tenir-ne 6,00. En canvi, el carrer Major es quedaria amb només dues alineacions, quatre rasants i la seva amplada passaria dels 4 metres als 6, malgrat que l'Ajuntament de Cardona dictés que amb 5 ja n'hi havia prou.

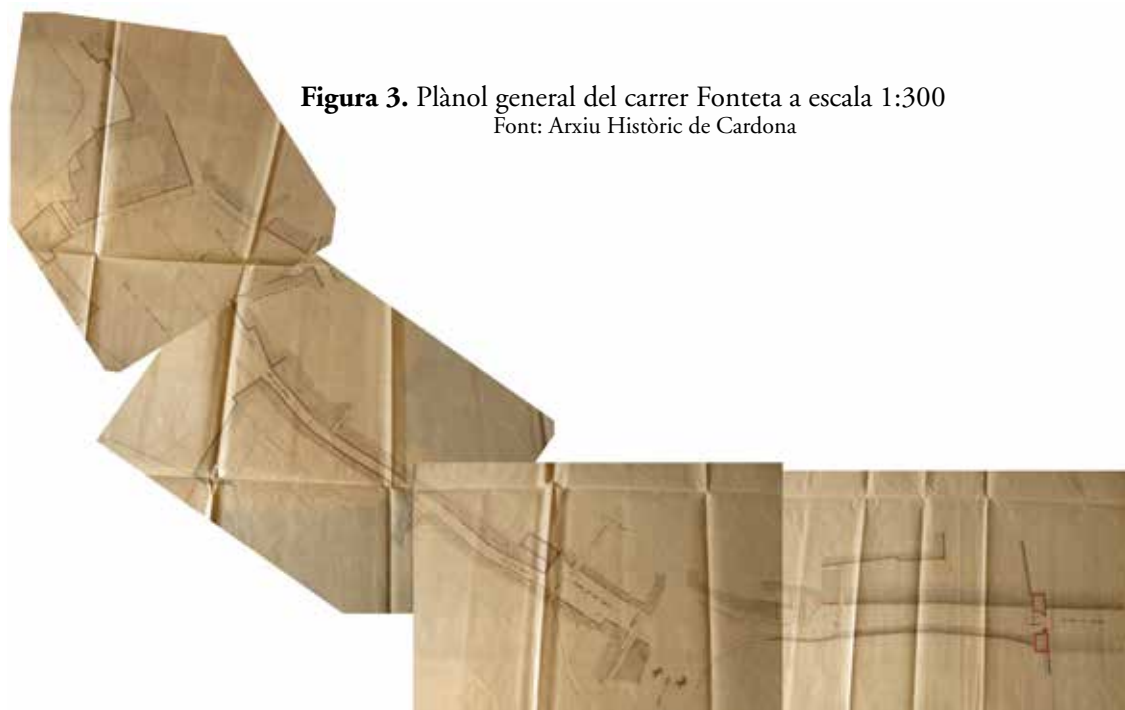

Figura 3. Plànol general del carrer Fonteta a escala 1:300
Font: Arxiu Històric de Cardona

El carrer de Cambres

Aquest era un dels carrers que menys irregularitats presentava i, per tant, va ser objecte de poques modificacions. En primer lloc, l'Ajuntament de Cardona va proposar fer dues alineacions, mentre Bladó només en volia fer una. Però, després de veure que s'afectava massa edificacions se'n va acabar projectant una altra. En segon lloc, el carrer passaria de tenir 3,5 metres d'ample a 6 com tots els altres presentats. L'última rectificació que es va proposar per aquest carrer eren tres rasants amb un pendent molt similar a l'actual, ja que per sota d'aquesta zona hi havia una conducció d'aigua.

Places de la Vall i de la Col·legiata

L'objectiu que es volia assolir en aquestes places era eliminar la forma irregular que presentaven. Per això, el primer que es va proposar era enderrocar l'edifici de la plaça de la Col·legiata que no tenia cap funció definida i restava sense finalitzar. D'aquesta manera, i amb l'afegit de les rasants, s'aconseguiria que de les dues places es passés només a una. A tots aquests projectes de reforma també s'afegia que al sud de la plaça de la Vall es construís un mur de teraplè que permetés baixar a la font que hi havia en aquella zona.

Fins aquí s'han presentat totes les rectificacions projectades per Narcís Josep Maria Bladó el 1864-1865, adreçades a millorar la circulació interior de Cardona. A conti-

nuació s'exposa un quadre resum (taula 1) que hi ha a la memòria del projecte presentat per Bladó, on s'especifica la superfície i la longitud del carrer en el moment del projecte de rectificació, i allò que es pretenia assolir amb el projecte. Cal assenyalar que pel que fa referència a la rectificació del carrer Fonteta manquen algunes dades, motiu pel qual la informació d'aquest carrer no està completa.

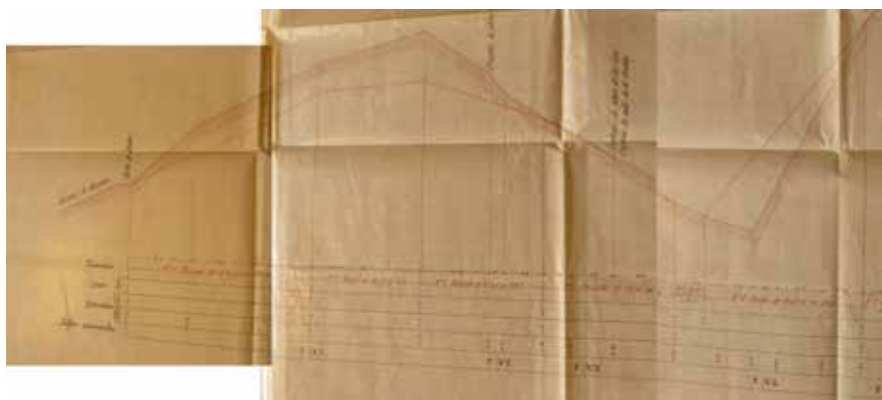
Taula 1. Característiques dels carrers per ser alineats el 1864-1865

Carrer/Plaça	Longitud (m)	Ample (m)	Superfície (m ²)	Ample rectificat (m)	Superfície resultant (m ²)	Superfície augmentada (m ²)
c. del Mercat	87	3,50	304,50	6	522	217,5
p. Mercat	55	7,72	424,60	10,80	594	169,40
c. Sant Miquel	227	3,60	847,20	6	1362	514,80
c. Major	126	4	504	6	756	252
c. Cambres	121	3,50	423,50	6	726	302,50
p. la Vall	46	9,29	427,8	11	506	78,2
p. Col·legiata	28,9	21,50	621,35	31,90	921,91	300,56
c. Fonteta	-	3,30	-	6	-	-

Font: Bladó, Narcís Josep Maria (1865). *Proyecto de rectificación de varias calles y plazas de la villa de Cardona. Segundo Cuaderno.* Barcelona. Arxiu Històric de Cardona.

Per elaborar aquestes rectificacions Bladó va traçar, tal com ja s'ha esmentat anteriorment, un seguit de plànols per a cadascun dels carrers i places afectats. A continuació es reproduïxen tots els que va traçar pel carrer de la Fonteta. Al respecte, resulta interessant remarcar que els plànols de les fig. 4, 5 i 6 tenen les mateixes característiques d'escala i de tipus en cadascun dels carrers, mentre que el de la figura 6 és específic d'aquest carrer.

Figura 4. Perfil longitudinal del carrer Fonteta a escala 1:500 les horitzontals i 1:50 les verticals

Font: Arxiu Històric de Cardona

Figura 5. Detall del perfil transversal del carrer Fonteta a escala 1:200

Font: Arxiu Històric de Cardona

Figura 6. Perfil natural de la vorera dels números parells del carrer de la Fonteta i plaça de les Cols a escala 1:150

Font: Arxiu Històric de Cardona

Els plànols d'alineacions de Marià Riu de 1890

El 1890 Cardona seguia tenint la necessitat de modificar el traçat d'alguns dels seus carrers, en els quals, tal i com ho havia assenyalat el 1864-1865 Narcís Josep Maria Bladó, encara hi resultava difícil transitar amb carruatges. Això era així perquè les rectificacions dels carrers i places que havia proposat Bladó no es van dur a terme per dos motius que s'indiquen en la memòria del projecte d'alineacions elaborat el 1890. El primer era que, després de l'exposició pública dels plànols amb les rectificacions corresponents, molts cardonins van mostrar la seva oposició perquè afectava en excés a les seves cases. El segon era el fet que l'Ajuntament de Cardona no podia fer front a totes les despeses d'indemnització que s'havien d'executar i, per tant, l'única opció que li quedava era expropiar les finques urbanes, una solució que, tal i com palesa el següent document municipal, es va rebutjar:

«Ultimados que fueron los estudios y planos correspondientes, el ayuntamiento vio la imposibilidad de poderse concretar las nuevas alineaciones trazadas, que por el gran disgusto que reunió en la mayoría de propietarios por afectarles estas demasiado sus casas, como también carece dicha municipalidad de recursos para atender a los gastos de indemnizaciones de los terrenos que al afecto hubiera tenido que incautarse. En vista pues de tales contrariedades, el ayuntamiento acordó dejar sin efecto las alineaciones».¹²

12. *Ayuntamiento constitucional de Cardona proyecto de rectificación y alineación definitiva de la calle del Príncipe que comprende el trayecto desde la puerta de Madoz a la plaza de las Cols. Cardona 5 de abril de 1890. Fdo: Marià Riu.*

Per tant, el 1890, continuava viu el problema de rectificar, almenys, els carrers principals de Cardona. En aquest cas, els carrers objecte d'estudi van ser el del Príncep (des del Portal de Madoz fins a la plaça de les Cols) i el de Circumval·lació (des del Portalet al Portal de Sant Miquel). Ara, però, l'autor del projecte d'alineacions era el mestre d'obres municipal, Marià Riu, que aproximadament ho era des d'agost de 1869:

«Don Marià Riu y Goncer maestro de obras y agrimensores por la Academia de Bellas Artes de Barcelona, natural y vecino de esta villa con el más profundo respeto espone: Que deseando obtener la plaza de maestro de obras municipal de esta villa, y no encontrándose en esta en el estado actual, otro facultativo que me iguale, por carecer del título de tal. Fdo. Marià Riu. 26 de agosto de 1869».¹³

En aquest nou projecte no hi havia al capdavant l'arquitecte del districte de Vic, perquè el 18 de setembre de 1869 es va establir un Decret en el qual se suprimia la classe d'arquitectes de districte.¹⁴ El projecte constava, a l'igual que els projectes elaborats per Bladó, d'una memòria descriptiva i de tres plànols: un general a escala 1:300, un perfil transversal a escala 1:200 i un perfil longitudinal amb les verticals a escala 1:50 i les horitzontals a 1:500.

El carrer del Príncep

La modificació del traçat d'aquest carrer ja havia estat considerada el 1864, però el nou projecte d'alineacions no va ser presentat fins el 5 d'abril de 1890. El carrer del Príncep anava des del Portal de Madoz, on arribava la carretera de Manresa, fins a la Plaça de les Cols, a partir de la qual es donava accés directe al carrer de la Fira cap a les places de la Constitució i la del Mercat. Les alineacions que es proposaven en aquest carrer continuaven sent les mateixes que les del 1864, i és que malgrat no ser acceptades en aquell moment, en els anys posteriors es va veure que eren bàsiques per facilitar l'entrada de carruatges pel carrer de la Fira i la plaça de la Constitució. Pel que fa a l'ample de via, en aquest nou projecte es van establir 12 metres, el doble que en el de 1864, però amb la diferència que 3 metres serien destinats a voreres. Si es volia donar aquest ample de via tan important era perquè es va considerar necessari que es mantingués l'amplada de la tant transitada carretera de Manresa, que és la que arribava al portal on hi havia el carrer del Príncep. Pel que fa a la part del carrer que arribava a la plaça de les Cols, es va projectar amb només tres xamfrans per donar suficient espai a la plaça. El fet de no projectar un quart xamfrà va ser perquè en un extrem hi havia la pujada i les antigues cases del Castell i, per tant, s'hagués trencat la uniformitat que es volia aconseguir de la plaça. Aquest projecte d'alineacions, tal i com es pot observar en el plànol de Cardona que es va elaborar el 1905, es va acabar formalitzant pels motius que es presentaran seguidament.

13. Actes de l'Ajuntament, sessió del 26 d'agost de 1869.

14. "Art.1. Queda suprimida la clase de arquitectos provinciales creada por Real Decreto de 1 de diciembre de 1858". *Gaceta de Madrid*, 24 de setembre de 1869, núm. 267.

El carrer *Circumval·lació*

La importància d'alinejar i rectificar aquest carrer es devia al fet que era l'única via d'entrada de carruatges pel sector oest de la vila. Per això, el 19 de maig de 1890 Marià Riu va emprendre el projecte d'alineació i rectificació d'aquest carrer que anava, per extramurs, des del Portalet fins al portal de Sant Miquel. Com molts altres carrers de Cardona, aquest també es caracteritzava pel seu pendent, el qual variava de l'1,9% al 10,9%, amb un desnivell total de 17,90 metres entre els punts extrems. Per això va ser imprescindible col·locar tretze rasants en tot el vial. L'amplada total de la via, que finalment es va traçar seguint diverses alineacions, era de 6 metres, per tal de fer les mínimes afectacions possibles als edificis de la zona.

A diferència del carrer del Príncep, el traçat d'aquest no es pot veure completament en el plànol geomètric de 1905, malgrat tenir documentació que fa explícita la seva execució. Això és degut al fet que en aquest plànol només hi és representat el territori intramurs de Cardona i aquest carrer es va plantejar com una solució extramurs en no trobar cap zona interior viable que connectés, de forma directa i còmoda, el Portalet i el carrer de Sant Miquel.

El fet que aquestes alineacions, amb unes característiques similars a les del projecte de 1864-1865, es portessin a terme, va ser degut a la Reial ordre d'1 de juny de 1880. Aquesta va establir que no era necessari obtenir la declaració d'utilitat pública perquè s'executés el projecte, sempre i quan els plànols s'exposessin durant 20 dies a l'examen dels habitants de la vila. En cas que algú protestés de la reforma proposada, per afectar-li en excés casa seva, es procedia a l'expropiació forçosa. Per evitar aquesta situació tan agosarada, la llei va plantejar que els ajuntaments poguessin modificar el projecte per satisfer les reclamacions, o bé rebutjar-les. En aquest darrer cas, els ajuntaments havien d'exposar les raons per les quals no acceptaven la protesta, de tal manera que l'interessat pogués dirigir-se a la Superioritat per a resoldre la qüestió. Aquesta, amb l'ajuda de l'arquitecte provincial, en determinava la solució definitiva (Anguita, 1997, p. 290):

«Expuesto al público, 20 días, el proyecto de rectificación y alineación definitiva de la calle del Príncipe y no habiendo producido reclamación alguna en contra del mismo y con ocasión de la información pública a que se ha sujetado el proyecto, procede a la votación definitiva del mismo [...] el señor regidor del síndico, procurador del síndico de la corporación municipal, ha examinado detenidamente el proyecto de alineación [...] en cuyo expediente no encuentra nada que oponer [...] ajustado a las disposiciones legales y sin haberse cometido extralimitación ni infracción de la ley. Procede aprobar y llevar a cabo la alineación que favorece al ornato, higiene y salubridad».¹⁵

A continuació, es presenta el plànol de 1852 amb tots aquells carrers de Cardona que s'havien volgut alinear (fig. 7). Recordem, que els projectes de 1864 i 1865 no es van arribar a portar a terme pels motius comentats anteriorment.

15. Actes de l'Ajuntament, sessió del 10 de maig de 1890.

Figura 7. Les alineacions dels carrers de Cardona, 1864, 1865 i 1890

Font: Elaboració pròpia a partir del plànol de 1852 que es troba a l'Arxiu Històric de Cardona

El plànol geomètric de Cardona de 1905

A l'Arxiu Històric de Cardona es conserva un document cartogràfic titulat «Plano de Cardona 1905» (fig. 8), el qual resulta similar al de 1852 (fig. 1). Tanmateix, la seva lectura i comparació amb aquest altre plànol ens permet copsar l'existència de certes variacions, i no tan sols tipogràfiques, sinó que també en el contingut geogràfic del plànol. Primer de tot, en aquest hi és representat ja el projecte del carrer del Príncep elaborat el 1890 pel mestre d'obres de la vila Marià Riu. En aquest sentit, el plànol geomètric de 1905 constitueix un document cartogràfic valuós que ens permet corroborar si els últims projectes d'alineació es van dur a terme o no. D'altra banda, també ens permet apreciar d'altres canvis com: l'obertura de nous portals, el canvi de noms d'alguns carrers (la plaça de la Constitució passà a anomenar-se plaça de la Fira), la construcció de la nova capella de les Carmelites, el cementiri i la plaça de l'Hospital. A més, els forns, carnisseries i corrals que s'esmentaven en el plànol de 1852, en cap cas surten representats en el plànol de 1905. Malgrat aquesta valuosa informació, la confecció d'aquest plànol tampoc tenia res a veure amb cap projecte d'alineacions, ja que no hi apareix traçada cap línia d'alineació. A més, tot i consultar les actes municipals de Cardona, no ha estat possible determinar amb exactitud quin era l'objectiu ni l'autor, el qual podria ser el mestre d'obres de l'època (Marià Riu). El que sí que s'ha pogut conèixer, és que l'escala aproximada és de 1:2.500. Per acabar, esmentar que en aquest cas tampoc se'n conserva l'original, i el que resta a l'Arxiu Històric de Cardona és una còpia fotogràfica trobada en el fons general de fotografia entregat a la dècada de 1950 per Ramon Sala.

Figura 8. El plànol geomètric de 1905

Font: l'Arxiu Històric de Cardona

Conclusions

A tall de conclusions podem dir, en primer lloc, que l'Ajuntament de Cardona no va elaborar durant la segona meitat del segle XIX cap plànol general d'alineacions del seu nucli urbà. Per tant, els plànols d'aquest tipus de què disposa Cardona, són conseqüència de la Reial ordre de 16 de juny de 1854, però sobretot, de la instrucció de 19 de desembre de 1859, quan s'estableixen les característiques dels projectes parcials d'alineacions. Entre la Reial ordre i la instrucció comentades, Cardona va encarregar a l'arquitecte Francesc Vila la reordenació de la plaça de la Fira. Però els projectes d'alineacions d'alguns carrers, tal i com marca la llei de l'època, s'inicien el 1864-1865, per l'arquitecte del districte de Vic, Narcís J. M. Bladó. Malgrat l'excel·lent treball elaborat, aquest projecte no es va aprovar davant les queixes dels veïns afectats, i per la manca de fons de l'Ajuntament per fer expropiacions. Les necessitats d'alinejar els carrers de Cardona seguien sent evidents i, per això, el 1890 es va realitzar un nou projecte d'aquest tipus. En aquest cas, l'executor de l'estudi va ser el mestre d'obres de la vila Marià Riu, qui va alinejar el carrer del Príncep i el de Circumval·lació. En aquest cas, gràcies a la Reial ordre de 1880, sí que es van executar les obres, tal i com s'observa en el plànol de la vila de 1905.

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE CARDONA (1852). *Bando de buen gobierno y policía urbana por los habitantes de la villa de Cardona nº695 aprobada y mandado observar por el excelentísimo señor gobernador civil de la provincia de Barcelona*. Barcelona: Imprenta de Narciso Ramírez.
- ANGUITA, Ricardo (1997). *Ordenanza y policía urbana: los orígenes de la reglamentación edificatoria en España (1750-1900)*. Granada: Universidad de Granada, Junta de Andalucía.
- (1998). “La planimetría urbana como instrumento para la transformación de la ciudad en el siglo XIX: la incidencia de los planos geométricos de población en España”. *Boletín del Instituto de Estudios Giennenses* [Jaén], núm. 169, p. 563-589.
- (2006). “Alinear, derribar y reedificar: los proyectos de alineación de calles y las reformas urbanas españolas del siglo XIX”, dins: J. M. BEASCOECHEA GANGOITI; M. GONZÁLEZ PORTILLA; P. A. NOVO LÓPEZ [ed.]. *La Ciudad Contemporánea, Espacio y Sociedad*. Bilbao: Universidad del País Vasco, p. 331-349.
- BASSOLS, Martín (1973): *Génesis y evolución del Derecho urbanístico español (1812-1956)*. Madrid: Montecorvo.
- GALERA, Andreu (2008). *Cardona medieval: itinerari per la vila i la seva història*. Cardona: Ajuntament de Cardona.
- MONTANER, Carme; Francesc NADAL (2011). *Aproximació a la història de la cartografia de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona - Institut Cartogràfic de Catalunya.
- MONTANER, Carme; Francesc NADAL; Luis URTEAGA [ed.] (2007). *La cartografia cadastral a Espanya (segles XVIII-XX)*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- (2011). *Cartografia i agrimensura a Catalunya i Balears al segle XIX*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- MORENO, Pedro (2011). *Estadística territorial de la provincia de Barcelona por el geómetra D. Pedro Moreno y Ramirez*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.
- NADAL, Francesc (1982). “Poder municipal y espacio urbano en la configuración territorial del Estado liberal español (1812-1975)”. *Geocrítica* [Barcelona], núm. 37. <http://www.ub.edu/geocrit/geo37.htm>
- NADAL, Francesc; Luis URTEAGA (1990). “Cartografía y Estado: los mapas topográfico nacionales y la estadística territorial en el siglo XIX”. *Geocrítica* [Barcelona], núm. 88. <http://www.ub.edu/geocrit/geo88.htm>
- ROVIRA i TRIAS, Antoni (1847). *Plano geométrico de la muy noble y muy leal ciudad de Manresa levantado por el arquitecto Antonio Rovira y Trias*. Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya.
- SAGARRA i TRIAS, Ferran (1996). *Barcelona, ciutat de transició (1848-1868). El projecte urbà a través dels treballs de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- VILLANOVA, José Luis (2011). “El Plano de Córdoba (1884) de Dionisio Casañal y Zapatero”. *Cuadernos Geográficos* [Granada], vol. 49, núm. 2011-2, p. 123-152.

Fonts d'arxiu

- BLADÓ, Narcís Josep Maria (1864). *Proyecto de rectificación de varias calles y plazas de la villa de Cardona. Primer cuaderno*. Atlas format per 1 plànol, manuscrit en color, firmat per l'autor. Barcelona.
- (1865). *Proyecto de rectificación de varias calles y plazas de la villa de Cardona. Segundo Cuaderno*. Atlas format per 4 plànols, manuscrits en color, firmats per l'autor. Barcelona.
- RIU, Marià (1890). *Ayuntamiento constitucional de Cardona. Proyecto de rectificación y alineación definitiva de la calle del Principe que comprende el trayecto des de la Puerta de Madoz a la Plaza de las Coles*. Atlas format per 2 plànols, manuscrits en color, firmat per l'autor. Cardona.